

173. Tác, Gorsium Szentkerülete, Központi tér (Fejér megye) R6

Gorsium központjában végzett 1996–1997. évi ásátások jelentős mértékben megváltoztatták az 1958 óta folyó kutatás során feltárt római település értelmezését. Az 1996-ban megtalált Augustus-templom alapján Alsó Pannonia provincia császárkultuszának központi szentkerülete körülbelül ötször akkora területen fekszik, mint azt a kutatás eddig feltételezte. 1997-ben sikerült körülhatárolni a templom előtt fekvő központi teret és a provincia főoltárának a téren álló alapozását. A tér a felmérés alapján 90×45 m nagyságú (Pannonia másik nagy szentkerülete, a Carnuntum-plaffenbergi teljes egészében elfér), a templomhoz a tér keleti oldalán lépcső vezet fel, északi oldalát a két nymphaeummal és két lépcsővel áttört fal zárja le, ahol a már feltárt csarnokok és szentélyek láthatók. Az északi oldalon a kerület 100 m széles, ugyanennyi a tértől nyugatra fekvő részben feltárt oldal is. Feltételezhető, hogy a központi tértől délre és keletre is hasonló kiterjedéssel lehet számolni.

Az új eredmények megváltoztatják Gorsiumról eddig kialakult véleményét: a szentkerület nem Gorsium városán belül egy nagyobb épületszortot jelent, hanem a várostól független, elhatárolt területi egység – ahogy az Galliában és Hispaniában is megállapítható volt. Az eddigi ásítás 2–3. századi periódusa tehát teljes egészében a szentkerület területét jelenti. A feltételezett városközpont ezen kívül – talán a szentkerülettől északra lehetett.

Az uralkodó császár tiszteletére a Római Birodalom minden provinciájában volt hasonló provinciális szentkerület, ezekről azonban – az európai provinciákban – inkább csak feliratokból és faragványokból tudunk. A legismertebbek – mint a lugdunumi Galliában és a tarracoi Hispaniában –, feltáratlanok. A gorsiumi szentkerület egyedülálló tudományos jelentősége, hogy teljes feltárásának és bemutatásának nincsen akadálya. A szentkerület új értékelésével Gorsium hazai régészetünk egyedülálló, nemzetközi arányban is számottevő értéke lett.

Az 1998. évi ásítás – az anyagi feltételek arányában – a központi tér teljes feltárását kívánta megkezdni. Elsősorban a templomhoz felvezető lépcső feltárása indokolt. Ezzel tisztázható a tér keleti oldala, de a templom tengelyében álló főoltár környékének kibontása is megtörténhet. A tér későbbi bemutatásának leghangsúlyosabb része lesz az oltár. A lépcső és a dombon álló templom részleges restaurálása. Az utóbbihoz adottak a homlokzati oszlopsor kisázsiai eredetű bazalt oszlopai. A cella külső oldalán lévő fél oszlopok és a párkányzat megmaradt nagyméretű darabjai, amelyek a 4. századi városfalból kerültek elő.

Gorsium szentkerületének feltárása nemcsak a

magyar régészet különösen jelentős feladata, de nemzetközi tudományos, kulturális és idegenforgalmi szempontból is megkülönböztetett figyelmet érdemlő lehetőség.

FITZ JENŐ

174. Tápiószentmárton, Attila-domb (Pest megye) B; Sza

A korábbi katonai repülőtér helyén működő Kincsem Lovasparkhoz tartozó területen a tulajdonos Kocsi János úr (Bp.) a tápiószentmártoni „aranszarvas” felfedezésének emléket állító épületet tervez emelni. 1998. szeptemberben a szkíta szarvas lelőhelyén, a dombhát tetején 10×15 méteres területet tártunk fel. A korábban szőlőnek mélyfogatott talajréteg alatt 14 szarmata gödröt és egy rövid árokcszelletet tártunk fel. A durva, kézzel formált és jórészt szürke, korongolt szarmata kerámia, valamint a 3. gödörből előkerült, korai gyöngyök (gömbös karneol, nagyobb berakásos üveg) a településrészt a korai időszakra keltezik. A dombháton bronzkori (hatvani kultúra) település is volt, erre utal a szarmata gödrök betöltéséből és a fordított talaj alatt helyenként megmaradt humuszos rétegből előkerült kerámia. Kibontottunk két újkori gödröt is, melyeknek nincs köztük az 1932-es ásításhoz.

DINNYÉS ISTVÁN

175. Tiszalúc, Sarkad

A részletes jelentést lásd a 7–24. oldalon.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U

ORAVECZ HARGITA

176. Tótkomlós, Békéssámsóni út

(Békés megye) A

Tótkomlós belterületének nyugati szélén, szennyvíz vezeték árkanak mélyítése közben a markológép egy avar kori sírt bolygatott meg, amelynek középső részét a gép teljesen el is pusztította. A sírnek csak a fej illetve a láb felőli vége esett a kiásott árok északi és déli fala alá, de a munkások az ott levő csontokat kibontották, s jórészt ki is szedték. Az előkerült leleteket viszont összegyűjtötték, s a múzeumnak átadták. Az árok falában még meg lehetett figyelni a koponya helyének lenyomatát és a sírgödör északi végét, valamint ki lehetett bontani a bal lábszár és a két lábfej csontjait. A bokacsontok fölött helyezkedett el egy marhako-ponya, legalábbis erre utal annak az eredeti helyzetben megmaradt részlete. A sírgödör déli végét nem tudtuk kibontani, mivel az már az itt húzódó kövesút alá nyúlt. A sírból a munkások által kiszedett csontok között két ezüstből készült, nagygömbös fülbevalót és egy

kisebb, ovális vascsatot találtunk, s valószínűleg két juhcsontot is. A koponya bal oldalán, a halántékcsonton látszott még az egyik fülbevaló nyoma. A mai felszíntől számítva 175 cm mély sírgödör téglalap alakú, egyenes aljú, lekerekített sarkú volt. A szennyvízvezeték árkat a kövesút mellett ezen a környéken kb. 800 méter hosszan ásták ki, de itt régészeti lelet nem került elő. Kissé északra húzódik a Száraz-ér medre, vagyis a lelőhely lényegében az érmeder déli partján található.

Munkatárs: Gábor Gabriella restaurátor.

SZATMÁRI IMRE

177. Törökbálint, Tópark

A részletes jelentést lásd a 45–55. oldalon.

(Pest megye) U; B; LT; A

MARÓTI ÉVA

178. Tura, Tököspart (MRT XIII. 3. 22/23. lh.)

(Pest megye) Á

A szondázó ásatással, amelyre a turai önkormányzat támogatásával került sor, a középkori Szentgyörgypusztá templomának maradványait kerestük. Az átkutatott 125 m²-es területen a templom nyomait csak közvetett módon találtuk meg. Az erózió nyomtalanul eltüntette még az alapokat is.

A templom körüli temetőből összesen 28 Árpád-kori, ezen belül valószínűleg a 13. századra keltezhető temetkezést tártunk fel. Néhány sírban megfigyelhető volt a téglapakolás szokása, a nagy mértékű felszínkopás miatt azonban ezek jórészt is kiforgatta az eke. A sírok mellett és közöttük mindössze néhány Árpád-kori cserépedény töredékét találtuk, egyéb mellékletet nem. A sírok betöltött földjében a templom építésére és létezésére utaló habarcs és kötörmelékeket figyeltünk meg a bontások során. A temetkezések tájolása zömmel Ny-K-i irányú, ami alapján feltételezhető, hogy a templom irányítása is hasonló lehetett.

TARI EDIT – KULCSÁR VALÉRIA

179. Tuzsér, Boszorkány-hegy

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) M

A lelőhelyen 1900-ban rigolórozást végeztek, s ennek során megtalálták egy honfoglalás kori temető É-D-i irányú sorba rendeződött 6 sírját. A leleteket Jósa A. gyűjtötte be illetve tárta fel, s még abban az évben közölte is azokat. (ArchÉrt. 20. 1900. 214–224.) Jósa a leletmentést követően nem végzett a helyszínen további ásatást, de megjegyezte, hogy a sírsor keleti részén még további temetkezések rejtőzhetnek a földben. Ennek tisztázására indítottuk meg a hitelesítő

ásatásunkat. A lelőhelyet a honfoglalás kori leletcorpus előmunkálatainak keretében Dienes I. és Németh P. azonosította be 1970-ben.

Az ásatás során egyetlen hosszú sorba rendeződve összesen 10 sír maradványait találtuk meg. Ezek közül egy sem volt érintetlen, részint a szőlőművelés dülta fel azokat, részint pedig (mint később kiderült) megtaláltuk a Jósa által feltárt sírok felforgatott, de a helyükön hagyott csontmaradványait. A sírok csekély számú leletanyagot tartalmaztak: nyitott ezüst hajkarikát (1.), fenőkövet (7.) ívvégcsontot és csont amulettet (8.), vastöredéket (9.) valamint ezüst övveretet (10.). Ez utóbbi tökéletesen megegyezik azokkal az övveretekkel, amelyeket Jósa az általa feltárt 6. (tarsolylemezes) sírban talált, így a 10. sírt azonosíthatjuk a Jósa féle 6. sírral. Ebből kiindulva (s figyelembe véve a századfordulón feltárt sírok leletanyagát, valamint az általunk talált leleteket) egy kivétellel be tudtuk azonosítani a Jósa A. által feltárt temetkezéseket (az első szám az 1998. évi ásatás sírszáma, zárójelben pedig Jósa sírszámai). 10 (6), 9 (5), 8 (3), 7 (2), 6 (1). A Jósa által feltárt 4. sírt nem találtuk meg, annak csontjait a szántás teljesen megsemmisíthette.

Összegezve, az ásatás során sikerült tisztázni a Jósa által feltárt sírok helyzetét, azok elhelyezkedését egy hiteles temetőterképen rögzíthettük, amelyet kiegészíthettünk további 5 sírral is. Tuzséron tehát kétségkívül egy egysoros kisebb (maximum 15–16 síros) temető lehetett. Jóllehet a 10. sírtól északra csak egy 8,5 méteres sávot tudtunk átkutatni az ott már rendkívül sűrűn ültetett szőlőtőkék miatt, de újabb temetkezést e területen sem találtunk, így kevésbé tartjuk valószínűnek, hogy a temető arrafelé folytatódna. A kérdéses területen (szemben az 1–10. sírokat rejtő földszárvval) nem találtunk a felszínen sem embercsontokat, amelyek esetleg újabb bolygatott vagy teljesen szétroncsolt sírokra utalhatnának. A lelőhely tehát, véleményünk szerint, csaknem bizonyosan feltártnak tekinthető.

NÉMETH PÉTER – RÉVÉSZ LÁSZLÓ

180. Túrje, Kolostor

(Zala megye) Á; Kk

A türjei monostortemplom egyike a legépebben megmaradt nemzetségi monostorainknak. A prépostságot Túrje nemzetségbeli Szentgróti Dénes bán alapította 1241–42-ben; hajdan a templom északi oldalán állt premontrei kolostor jórészt már a 16. században megsemmisült. A 18. században az új kolostort a templomtól délre építették meg.

Az 1997 késő őszen megkezdett kutatást a középkori kolostor lehatárolására és az alaprajz főbb vonalainak tisztázására 1998. április–májusában folytattuk. A kutatások igazolták a templomtól északra feltételezett